

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра політичних наук

Особливості політичної теорії марксизму

Кваліфікаційна робота
зі спеціальності 052 – Політологія
освітнього рівня «Бакалавр»

студентки
V курсу ОР «Бакалавр»
заочної форми навчання
Венгер Валерії Олегівни

Науковий керівник –
доктор політичних наук, доцент
Олещук Петро Миколайович

Допущено до захисту:

Завідувач кафедри _____

Київ - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАРКСИЗМУ.....	5
РОЗДІЛ II. СТАНОВЛЕННЯ МАРКСИЗМУ ЯК ПОЛІТИЧНОЇ ТЕОРІЇ.....	16
РОЗДІЛ III. КРИТИКА ПОЛІТИЧНОЇ ТЕОРІЇ МАРКСИЗМУ	34
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	50

ВСТУП

Актуальність тематики. Науково-ідеологічна теорія марксизму, наслідки спроб її реалізації на практиці та її майбутнє залишаються одним з актуальних питань сучасної соціології та політології. Адже з цим вченням багато розділів історії багатьох країн і народів взаємопов'язані. Багатокористувацькі види рухів і політичних партій знаходяться під його впливом і сьогодні. Марксизм намагається створити універсальну систему світогляду, саме тому її постійно ліквідують наукові кола. До сьогодні в економічних кругах точиться дискусія, що являє собою марксизм. Доктрину Маркса не можна звести до однієї з існуючих наукових дисциплін. Разом з тим, марксизм часто розглядається як утопія, адже має багато утопічних основ.

При розгляді основних ідей марксизму необхідно виділити два основних моменти. По-перше, марксизм, як і будь-яка інша наукова теорія, знаходиться в розвитку. Він аж ніяк не вершина громадської думки, а лише етап її еволюції. Навряд чи треба нав'язувати марксизму трактування багатовимірних проблем і ситуацій, з якими ми стикаємося сьогодні в суспільному житті. По-друге, ставлення до марксизму було, є і буде різний. Ідеї марксизму були досить різними, піддавались перегляду відповідно до етапів їх розумової еволюції, змін суспільної ситуації.

Внесок марксистської науково-ідеологічної теорії в науку визнано фахівцями всіх поколінь і всіх наукових напрямків. У багатьох випадках Маркс був передвісником сучасних економічних теорій. Тому марксистську науково-ідеологічну теорію можна вважати плідним напрямком розвитку наукової думки, чим обумовлена і актуальність обраної теми.

Враховуючи вищенаведене, **метою** дипломної роботи є визначення основних особливостей політичної теорії марксизму.

Для досягнення поставленої мети, слід виконати ряд наступних **завдань**:

- виокремити теоретичні засади дослідження марксизму;
- дослідити становлення політичної теорії марксизму;

- виділити основні підходи щодо критики політичної теорії марксизму.

Об'єктом дослідження є марксизм як суспільно-політичне вчення.

Предметом виокремлення особливостей політичної теорії марксизму.

Стан наукового опрацювання проблематики. Теоретичною та практичною розробкою названої проблематики займалися такі вчені, як В.С. Баранівський, М.В. Бойченко, Т.Г. Геращенко, О.О. Кучеренко, Т.М. Кушарець, Д.В. Новиков, О.К. Пальк, Г.М. Пилипенко та ін.

Методологічною основою роботи виступають ряд наукових **методів** (синтез, аналіз, абстрагування, методи індукції та дедукції), а так само нарративний підхід, що передбачає розгляд феномена з різних точок зору, без спроби приведення даних позицій до єдиного концепту. Так само буде використаний метод case-analyze, що передбачає зіставлення теоретичної моделі з практичною реалізацією. Елементи даного методу будуть використані при зіставленні концепції марксизму та практики її реалізації.

Новизна дослідження полягає в тому, що при розгляді моделі марксизму була використана не класична схема інтерпретації, але спроба виявити приховані аспекти марксистської парадигми..

Структура роботи визначається її метою та завданнями. Робота складається з трьох частин: вступ, основні матеріали, висновки та посилання.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАРКСИЗМУ

Формування марксизму - це весь процес історичного розвитку, що створює необхідні передумови для такої великої події. Вони виявляють диверсифікацію та зрілість під впливом різнорідних факторів. Важливими є історичні умови, невіддільні від розпаду феодальної системи та утвердження капіталізму. Початковий етап формування теорії марксизму простежується у 1840-х роках, коли феодалізм передових країн світу був замінений капіталізмом. Цей процес прискорився з надзвичайним погіршенням класової боротьби та революційними потрясіннями. Це створило передумови для виникнення марксистської теорії соціально-економічної морфології, яка є основним змістом світової історії та основою для її постановки. [3, с. 31].

Британська промислова революція зіграла надзвичайно важливу роль у формуванні економічних передумов марксизму. Починаючи з 1870-х років, розвиток був досить інтенсивним, і більша частина його була завершена до 1825 року. Виникнення машинобудівної галузі показує, що завдяки Промисловій революції капіталізм має достатню матеріальну основу і може розвиватися на цій основі. З 1825 р. У Великобританії періодично почала повторюватися економічна криза перевиробництва. Це свідчить про те, що її економіка перетворилася на капіталізм. У Великобританії переважав капіталістичний спосіб виробництва, а його фабрична система знайшла класичну форму. Не менш важливо, що промислова революція інтенсивно розвивалася в США та Франції в 1940-х роках, торкнулася Німеччину та Росію та дозріла в Японії. Сформовано необхідні передумови для поглибленого та всебічного аналізу капіталізму [9, с. 26].

Оцінка впливу Британської промислової революції стала важливим предметом економічних досліджень Маркса та Енгельса. Британська фабрична система спричинила безпрецедентний розвиток продуктивності. Капіталізм очевидно прогресивний, і його вирішальні фактори очевидні продуктивні сили для розвитку капіталістичного суспільства, особливо

виробничі відносини, а також класова структура, політична система та ідеологічна надбудова.

Критичні дослідження соціальних наслідків промислових потрясінь мають велике значення для формування марксизму, особливо у Великобританії. Факти довели, що економічний прогрес, заснований на капіталізмі, оплачується стражданнями мас. Під впливом капіталістичної конкуренції дрібна буржуазія зазнала масового знищення. Усі майстри, фермери та дрібні торговці потрапили до лав безробітних. Вони були асимільовані заводом, але там стали об'єктами серйозної експлуатації і опинились під фабричними кайданами. Технологічний прогрес зміцнив його, надавши виробникам засобів для зміцнення робочої сили та справжнього контролю над нею. За таких обставин збільшилася експлуатація жінок та дитяча праця. Тривалість робочих днів була зменшена, заробітна плата зменшена, а доля робітників заводу стала нещасною. Економічна криза періодично потрясає капіталістичну економіку і спричиняє масове безробіття. Тому критика капіталізму та соціальних наслідків його розвитку стала важливим завданням марксизму. [12, с. 83].

Соціальною основою марксизму було формування пролетаріату під час промислової революції. Велике фабричне виробництво немислимо без найму робітників у великих масштабах, тому кількість робітників швидко зростає. Його збільшення означає, що масштаби капіталістичної експлуатації розширились, а прибуток виробників та фермерів зріс у геометричній прогресії. Промислова революція у Великобританії призвела до швидкого зростання міського населення. В умовах різких промислових змін народився величезний робітничий клас, який зіграє роль світової історії в боротьбі за соціалізм. Як підкреслював Ленін, розкриття цієї ролі стало стрижнем марксизму. Марксизм сформувався як пролетарський напрям у філософії, соціології, політичній економії та історичних дослідженнях. Формування пролетаріату тісно і безпосередньо пов'язане з походженням марксизму. Пролетаріат - це класовий лиходій буржуазії, спричинений промисловим

переворотом. Завдання - визначити його революційний потенціал та історичну роль. Марксизм виконав це завдання блискуче і був принципово відокремлений від усяких дрібнобуржуазних думок і псевдосоціалістичних концепцій. [12, с. 85-86].

Народження і розвиток робітничого руху мають велике значення для формування марксизму. Робітничий клас вийшов на сцену історії і став незалежною і потужною революційною силою. Потрібна лише чітка програма дій, що відповідає класовим інтересам пролетаріату та завданням боротьби за соціалізм. Ця програма була сформульована засновником марксизму, як показано в "Маніфесті комунізму". Він передбачає, щоб пролетаріат завоював цілий світ. Важливо підкреслити, що буржуазний лібералізм збанкрутував у середині XIX століття. Розчистив шлях марксизму. Під час Французької революції буржуазія використовувала гасла свободи, рівності та братерства, щоб замаскувати свої класові інтереси. Народ їм вірить і героїчно бореться за перемогу революції та поразку феодального режиму. Люди вірять, що це вирішить усі проблеми, і благополуччя людей стане можливим. Однак поява капіталізму розвіяла ці ілюзії. Технічний прогрес посилив експлуатацію пролетаріату, а британська комерційна експансія призвела до експлуатації сільськогосподарських країн на користь буржуазії. Британський колоніалізм тортував навіть таку велику країну, як Індія. У США культивували рабство, а «землю на заході» розграбували. Тому це відкриває широкі можливості для критики капіталізму. Це означає критику та викриття буржуазного лібералізму. Марксизм сформувався в процесі рішучої та послідовної боротьби проти ліберальних догм [3, с. 35].

Формування марксизму має також ідеологічні передумови. Описуючи їх, Ленін писав: "Історія філософії та історія суспільних наук чітко показує, що в марксизмі ніщо не є більш схожим на замкнену і жорстку доктрину, ніж" сектантство ", що походить від розвитку світової цивілізації. Навпаки, всю геніальність Маркса саме він відповів на питання, вже порушені розвиненою людською думкою. Його вчення є прямим і прямим продовженням освіти

найвидатніших представників філософії, політичної економії та соціалізму. Як підкреслював Ленін, доктрина Маркса "є законним наступником найкращих речей, які людство створило в 19 столітті в особі німецької філософії, британської політичної економії та французького соціалізму". Це три ідейні витoki марксизму. Ленін зазначив, що Маркс прийняв матеріалізм філософів 17 століття, але "не заплутавшись в матеріалізмі 18 століття, а просунувши філософію вперед. Він збагатив її, поглинаючи німецьку класичну філософію, особливо гегелівську систему. Це, в свою чергу, призвело до Матеріалізм Фейербаха. Основним змістом цих придбань є діалектика, тобто найповніша, найглибша і одностороння теорія розвитку, тобто теорія відносності людського знання, яка змушує нас мати погляд на вічну Матерію розмірковує про це. У той же час, як писав Ленін, «поглиблюючи і розвиваючи філософський матеріалізм, Маркс довів його до кінця, поширив його пізнання природи на пізнання людського суспільства. Найбільшим завоюванням наукової думки з'явився історичний матеріалізм Маркса» [20, с. 171-172].

Враховуючи вищенаведене, варто відмітити той факт, що марксизм набув неймовірно широкого поширення завдяки, по-перше, його цілісності - він охоплював філософські, соціальні та економічні проблеми; по-друге, спроби науково обґрунтувати соціальну рівність і можливість побудови більш досконалого суспільства, в якому втілилися б ідеї свободи і справедливості.

Як автор енциклопедист К. Маркс висував і підтверджував позиції на різних рівнях: ідеї та ідеали, сцієнтизм та ідеологія, теорія та методи, аналіз та прогнозування. Тому марксизм - це не лише світогляд, а й наука, вчення, ідеологія, метод і методологія. Це загальна складна система знань та цінностей.

Марксизм виражає різні рівні наукової абстракції, які він представляє. Найвищий і найзагальніший рівень абстракції дають марксистські думки, ідеали, прогнози та цілі. Вони виражають загальну природну спрямованість та тенденцію розвитку світового суспільства та глобальної цивілізації до

соціальної справедливості та гуманітарних систем - соціалізму та комунізму. Абстрактний середній рівень складається з певних марксистських наукових теорій, теорій про певні процеси діалектичного розвитку природи, суспільства та мислення, які узагальнюють справжні зміни об'єктивної та суб'єктивної реальності (такі як теорія класу та класової боротьби, теорія держави, тощо). Нижчий рівень абстракції виражається матеріалами, що узагальнюють та узагальнюють реальні дані об'єктивного процесу, такі як зростання капіталу [22, с. 145].

Усі ці рівні наукової абстракції існують у марксизмі і органічно пов'язані між собою.

Найбільш важливі характеристики марксизму зводяться до наступних:

1) це нове всеосяжне вчення зі своїм науковим методом, нова ідеологія. К. Маркс спільно з Ф. Енгельсом створив новий світогляд, що включає діалектико-матеріалістичну філософію, політичну економію, науковий комунізм, що спираються на певний науковий метод та виражений у власній ідеології;

2) марксизм є спадкоємцем найбільшого досягнення наукової думки людини та спадкоємцем оригінальності та творчості. Доктрина Карла Маркса є законним продовжувачем найкращої доктрини, створеної людством в особі німецької філософії, британської політичної економії та французького соціалізму.;

3) К. Маркс та Ф. Енгельс зробили свої висновки та пропозиції в результаті визнання та розкриття об'єктивних законів та тенденцій світового, глобального, цивілізаційного та соціального розвитку на основі вивчення та узагальнення об'єктивної реальності, об'єктивних фактів та об'єктивних процесів . Марксизм висловлює об'єктивні інтереси розвитку світового суспільства, об'єктивні інтереси класової боротьби і робітничого руху, об'єктивні інтереси робітників і всіх чесних людей у боротьбі за визволення, і висловлює думку про те, що вони будують нову, справедливу , гуманне та процвітаюче суспільство;

4) поєднуючи спадщину та інновації, марксизм відповідає на найважливіші та найгостріші сучасні питання, порушені розвитком людського світу.;

5) смілива, безкомпромісна і принципова відповідь К. Маркса на найважливіші та найгостріші питання, порушені в той час, була раціонально критичною і революційною, революційною за змістом і суттю. І це не суб'єктивний вибір Карла Маркса, а розумний висновок, який об'єктивно повинен змінити світ, реконструювати світ і повернути на шлях соціалізму та комунізму. Як писав К. Маркс, «соціалізм не може бути здійснений без революції. Він має необхідність в цьому політичному акті, оскільки потребує знищення і руйнування старого»;

6) Маркс поєднав метод критичної революції з науковим передбаченням та передбаченням майбутнього. Марксизм не йде назад, а рухається вперед на основі серйозного аналізу дійсності. Органічною особливістю марксизму є метод прогнозування, який зараз спрямований на визначення тенденцій та проблем розвитку у 21 столітті;

7) одним з найважливіших наукових відкриттів Карла Маркса було створення вчення про комунізм і соціалізм. Марксизм як доктрина включає комунізм, але також комунізм і соціалізм. Як справжній практичний соціальний рух, як революційна боротьба та революція, як практика створення соціалізму, комунізм має свої особливості та особливості. Доповнює марксизм. Теоретичний марксизм втілений у практичному комунізмі та соціалізмі і закінчується цим;

8) Фактична політична та революційна діяльність марксизму та комунізму відображається на їх послідовних партійних відносинах. К. Маркс та Ф. Енгельс поєднували свою наукову діяльність з практикою соціальної політики та революційної боротьби мас із конкретною організацією та партійною роботою, а також з реальним рухом та організаційними зв'язками авангардної групи робітників у в класі та на міжнародному рівні. Тому Маркс не лише розглядав партійність як

важливий принцип марксизму та комунізму, але й сприяв утворенню та функціонуванню партій масових робітників у різних європейських країнах у формі створення та керівництва справді міжнародною асоціацією;

9) марксизм - це не догма, а керівництво до дії. Це найважливіша риса і характеристика марксизму, і вона втілює суть діалектики. По-перше, марксизм не є замороженою, незмінною, жорсткою та цілісною доктриною; по-друге, навпаки, він представляє себе як доктрина, яка продовжує розвиватися разом із реальністю та реальним життям; по-третє, марксизм на кожному етапі. Але відносно. Вони висловлюють не остаточну істину, а рух до істини, процес постійного поглиблення розуміння. Як писав К. Маркс: «Ми не прагнемо догматично передбачити майбутнє, а бажаємо тільки за допомогою критики старого світу знайти новий світ. Конструювання майбутнього і проголошення раз назавжди готових рішень для всіх прийдешніх часів не наша справа. Що слід робити в будь-який певний момент в майбутньому, робити безпосередньо, звичайно, цілком залежить від даних історичних умов, в яких доведеться діяти Ми не можемо вирішувати рівняння, що не містить в своїх даних елементів свого рішення» [30, с. 101].

Далі слід розглянути історію розвитку марксизму.

Науковці виділяють три основних якісних етапи розвитку марксизму.

Перший етап - етап становлення і розвитку марксизму та Енгельса у другій половині XIX ст. Це фактично етап марксизму, початковий етап класичного марксизму, який пов'язаний з видатною науковою та практичною діяльністю його засновників Карла Маркса та Фрідріха Енгельса, а також їх колег, оточення та друзів. [11, с. 62].

Другий етап - це етап розвитку марксизму, перший - Ленін у 1990-х. Єдність теорії та теорії та практики перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії в 1917 р., Перший практичний крок руху соціалістичного творчості та особливості творчого застосування марксистської теорії до російської практики. , це правда, найскладніше і найскладніше. Діалектичний досвід найскладнішого соціалістичного

суспільства. На цьому етапі Ленін розвивав марксизм. Цей етап приблизно охоплює останні десять років XIX століття. -Перша половина XX ст. Це ознаменувало кризу бурхливого спрощення і спотворення марксизму сталінізмом, а творчий життєвий дух марксизму був замінений примітивною схоластичною філософією та догматизмом. [11, с. 63].

Революція, яку очолив Ленін у 1917 р., Дозволила застосувати марксистську теорію в реальній практиці, перевірила її революційну та творчу основу, виправила і розвинула в реальному процесі соціалістичного будівництва. Це те, що робив і робив Ленін зі своїми наборами творчих, новаторських та видатних робіт. Теоретичний і практичний геній К. Маркса і Ф. Енгельса був продовжений геніальною теоретичною та практичною діяльністю В. І. Леніна. Марксизм у другій половині XIX ст. Знайшов свого видатного і великого наступника в перші два з половиною століття XX століття. Сам Ленін [11, с. 63].

Слід зазначити, що на ленінському етапі розвитку марксизму "справжній ленінізм" не є рівнозначним і не відповідає "ленінізму" (і "марксизму"). Останній є усіченим і неповним, представлений в одна форма. Підтримується І. В. Сталіним з 1924 року. ("Основні принципи ленінізму", "Проблеми ленінізму") у вигідній для нього формі. Це саме найдогматичніший, талмудський, спрощений і примітивний варіант «марксизму» та «ленінізму», який впродовж десятиліть утверджується в пропаганді та соціальних науках партії.

Ось чому з кінця 20-х рр. під впливом Й. Сталіна етап творчого розвитку марксизму-ленінізму в загальній мірі згортається і зупиняється не тільки в СРСР, а й у світовому комуністичному русі, на який також поширювалися диктаторські установки та диктаторський контроль Сталіна. Однак, як справді, творчий марксизм та творчий ленінізм існували не лише протягом першої половини 20 століття, але також продовжували існувати та впливати на думки, поведінку та вчинки людей у наступні роки та в подальші роки. Їхні труднощі тривали щонайменше до другої половини XX

ст. Перехід на новий етап був пов'язаний не тільки зі смертю Сталіна в березні 1953 р., Але і з важким подоланням сталінської догми та звивистої догми. Пояснення марксизму та ленінізму.

Слід зазначити, що на другому етапі розвитку марксизму, за життя Леніна та поза Радянським Союзом, поза сферою прямої диктатури Сталіна, творче мислення продовжувало розвиватися. Слід зазначити, що творчий і суперечливий твір Рози Люксембург Ленін сперечався з нею з багатьох питань. Антоніо Грамші - один з найбільших теоретиків марксизму та засновник Комуністичної партії Італії, який зробив великий внесок у розвиток марксистської думки. Його основна робота - «Тюремний зошит». Угорський вчений Іо Дьєрдь Лукач, який тісно співпрацював із оригінальним дослідником марксизму, радянським естетиком і філософом М. А. Ліфшицем, ввів свої концепції марксизму в свої інтерпретації, нові інтерпретації та часто суперечливі творчі розробки. [9, с. 128].

Третій етап, другу половину ХХ століття, слід розділити на подолання сталіністського насильства, контроль і панування марксизму, боротьбу між ортодоксальним марксизмом і творчим марксизмом та повернення до творчості поєднання марксистської теорії з неомарксизмом Розробити практичні практики та посилити нові інтерпретації та бачення. Марксизм часто виявляється неадекватним у формі "західного марксизму", і до деяких положень марксизму частково вдаються в течії "нового марксизму" та "неомарксизму" [11, с. 64].

Даний період був важким та суперечливим, але в цілому він осучаснював, та якісно оновлював вчення марксизму та комунізму. Відзначимо чотири основні характеристики цього періоду.

По-перше, нелегко позбутися викривленого марксизму Сталіна та постсталінської епохи. Також важко позбутися. Він зведений до 10 мертвих формул, які не мають живого значення і повністю відповідають потреби самодержавних диктатур. Коротше кажучи - від розриву марксизму, догми, схоластики, примітивності, недоторканності, нетерпимості до пошуку,

суперечок, дискусій, інновацій, змін, перекладу до нового якісного етапу теоретичного аналізу та побудови.

По-друге, у процесі приведення марксистських норм у відповідність до нової історичної практики творче і нормальне критичне ставлення до марксистських норм не відразу покращилося. До цього основний розрив був між сформульованими раніше та минулими марксистськими теоріями та новою конкретною історичною практикою, в тому числі в новій соціалістичній країні. Ця теорія вже не допомагає соціалістичній практиці, заздалегідь уточнюючи її конкретний шлях у майбутнє. Творчі, нестандартні та сучасні марксистські висловлювання, точки зору та висновки, що пояснюють процес та формулюють конкретний напрямок дій для керівництва реальним процесом, спрямованим у майбутнє, частіше та наполегливіше розробляються та пропонуються Радянським Союзом. вчені. Інші соціалістичні країни.

У другій половині ХХ століття багато іноземних комуністичних робітників та видатні керівники Національно-визвольної партії та Національно-визвольного руху зробили великий творчий внесок у розвиток, відродження та оновлення марксизму.

По-третє, зростаюче прагнення до творчого відродження, оновлення та модернізації марксизму, особливо в 1960-х та 1970-х роках, виявило певну різницю в диференціації цих напрямків розвідки.¹⁰ На Сході, переважно в Радянському Союзі, на Заході. У Центральній та Східній Європі, особливо країнах Західної Європи. У Радянському Союзі та деяких інших соціалістичних країнах цей вид розвідок не має вирішального, а радикального характеру. Догматизм все ще має сильні позиції загалом та регіональному марксизмі (наприклад, маоїзмі). Парадокс між історією та діалектикою полягає в тому, що з самого початку в марксизмі домінував марксизм. Як західний марксизм, він народився в передових країнах Західної Європи: Німеччині, Франції та Великобританії. Але в постлінійський період під контролем Радянського Союзу в оригінальному значенні Й. В. Сталіна та

спрощеному викладі він набув спотвореної форми "східного марксизму". По-четверте, колосальною драмою для теорії і практики марксизму і комунізму в кінці ХХ ст. стала цілеспрямована ліквідація в 1989-1991 рр. в СРСР та восьми східноєвропейських країнах соціалістичного ладу, найжорстокіше ідеологічне і політичне витравлювання з суспільного життя, з суспільних наук, зі свідомості і світогляду сотень мільйонів людей наукових ідей марксизму і комунізму, спланована зсередини і ззовні дика кампанія паплюження будь-якої практики соціалізму і комунізму [11, с. 64-65].

Нове дихання та новий ривок марксизм отримав в результаті творчого аналізу багатьма теоретиками і практикаками в соціалістичних, колишніх соціалістичних, інших країнах скоєних в ХХ в. великих помилок, упущень і прогалин у розвитку теорії марксизму, допущених деформацій, спотворень, поразок в практиці соціалізму.

РОЗДІЛ II. СТАНОВЛЕННЯ МАРКСИЗМУ ЯК ПОЛІТИЧНОЇ ТЕОРІЇ

Марксизм стоїть на позиції матеріалізму, тобто вважає буття, матерію первинною, а свідомість, мислення - вторинними. Свідомість - властивість високоорганізованої матерії відображати дійсність, тому саме вона, як властивість, не є матерією і не зводиться до жодного з матеріальних процесів, що лежать в її основі. Свідомість не тільки відображає світ, а й змінює його, оскільки, будучи породженою людською діяльністю, надає їй зворотній визначальний вплив.

Джерелом марксистського матеріалізму був матеріалізм Фейєрбаха, проте в марксизмі подолана однобічність домарксового матеріалізму, яка полягала в:

- неісторичності, нерозумінні розвитку, еволюції;
- споглядальності, нерозумінні ролі практики, зміни суб'єктом об'єкта і самого себе;
- нерозумінні сутності людини як сукупності суспільних відносин.

Діалектика була взята Марксом і Енгельсом у Гегеля (який розвивав її з позицій об'єктивного ідеалізму), але перероблена на матеріалістичній основі. Як писав Енгельс, «... гегелівська діалектика була перевернута, а краще сказати - знову поставлена на ноги, так як раніше вона стояла на голові» [10, с. 97].

Діалектичний матеріалізм розглядає природу як ціле, в якому об'єкти і явища взаємопов'язані та взаємозумовлені. Все в природі рухається і змінюється: щось з'являється і весь час розвивається, в той же час щось відмирає та зникає.

У марксизмі діалектика - це найбільш загальні закономірності становлення та розвитку природи, суспільства, людського мислення.

Марксистська діалектика ґрунтується на трьох законах:

- 1) єдності і боротьби протилежностей. Даний закон розкриває джерело розвитку. Розвиток викликається внутрішніми протиріччями, які

неминуче містяться у всіх об'єктах і явищах природи: все має свої позитивні і негативні складові;

2) переходу кількісних змін у якісні. Даний закон показує механізм розвитку. Розвиток природи - це процес, в якому в результаті малих, непомітних і поступових кількісних змін, раптово відбувається стрибок в нову якість (якісний стрибок), перерва в поступовості;

3) заперечення заперечення. Цей закон показує напрямок розвитку. Кожен новий етап розвитку характеризується запереченням пройденого етапу, але таким запереченням, яке зберігає риси минулого етапу, зв'язок, єдність з ним. У свою чергу, новий етап в подальшому також піддається запереченню, і таким чином розвиток як би повторює вже пройдені щаблі, але інакше, на вищій базі. Розвиток йде не по прямій лінії і не по колу, а по висхідній спіралі [9, с. 132].

Марксизм розглядає людину як похідне від суспільства, як продукт і суб'єкт суспільної трудової діяльності. Людина є сукупністю всіх суспільних відносин.

Визначальною умовою перетворення людиноподібної мавпи в людину марксизм вважає працю. Тварини не можуть виробляти корінних змін в умовах свого існування, вони пристосовуються до навколишнього середовища, яке і визначає спосіб їхнього життя. Людина ж не просто пристосовується до даних умов, а, об'єднуючись в спільній праці, перетворює їх у відповідності зі своїми потребами, створює світ матеріальної та духовної культури. Культура твориться людиною в тій же мірі, в якій сама людина формується культурою.

Історично сформовані норми права, моралі, побуту, правила мислення формують поведінку і розум людини, роблять з окремої людини представника певного способу життя, культури та психології. Людина не є ізольованою істотою, вона всебічно включена в контакт, спілкування з суспільством, навіть коли залишається наодинці з собою. Усвідомлення людиною себе завжди здійснюється за допомогою її ставлення до інших людей. Кожна

окрема людина є неповторною індивідуальністю, і в той же час, вона несе в собі певну родову сутність.

До виникнення марксизму в поглядах на суспільство неподільно панував ідеалізм. Навіть матеріалісти до Маркса були матеріалістами в розумінні суспільного життя.

Найважливіші принципи історичного матеріалізму такі:

- визнання первинності матеріального життя суспільства - суспільного буття по відношенню до суспільної свідомості і активної ролі останнього в суспільному житті;
- вибір економічної структури суспільства з усієї сукупності суспільних відносин-виробничих відносин в кінцевому рахунку визначає всі інші відносини між людьми і забезпечує об'єктивну основу для аналізу між людьми;
- історичний метод суспільства, тобто визнає історичний розвиток і розуміє його як природний та природничий рух та процес змін соціально-економічного становлення;
- історія створюється людиною, масами робітників і є основою та джерелом влади для їх діяльності, її потрібно шукати в матеріальних умовах суспільного виробництва, в яких вони живуть[3, с. 27].

Марксом був сформульований закон відповідності виробничих відносин (відносин людей з приводу виробництва матеріальних благ) рівню розвитку і характеру продуктивних сил (сукупності засобів виробництва і людей, зайнятих у виробництві).

«У суспільному виробництві свого життя люди вступають в певні, необхідні, та не залежні від їхньої волі відносини - виробничі відносини, які відповідають певному шаблі розвитку їхніх матеріальних продуктивних сил. Сукупність цих виробничих відносин становить економічну структуру суспільства, реальний базис, на якому вивисується юридична і політична надбудова і якому відповідають певні форми суспільної свідомості. Спосіб виробництва матеріального життя обумовлює соціальний, політичний та

духовний процеси життя взагалі. Не свідомість людей визначає їх буття, а, навпаки, їх суспільне буття визначає їх свідомість» [14, с. 7].

Продуктивність визначає виробничі відносини. Відповідність між виробничими відносинами та рівнем продуктивності є необхідною умовою нормальної роботи та розвитку продуктивності. Однак у рамках цих виробничих відносин продуктивні сили на певному етапі розвитку будуть конфліктувати з ними. «З форм розвитку продуктивних сил ці відносини перетворюються в їх кайдани. Тоді настає епоха соціальної революції. Зі зміною економічної основи більш-менш швидко відбувається переворот в усій величезній надбудові» [14, с. 8].

Однак історичний матеріалізм не вважає, що економіка є єдиною позитивною силою в історії. Історичний матеріалізм повинен враховувати відносну незалежність різних соціальних явищ. Залежність духовного життя від матеріалу, залежність надбудови від фундаменту та залежність усєї суспільної системи від способу виробництва аж ніяк не є однобічними. Історичний матеріалізм підтверджує велику роль думки, яка є суб'єктивним фактором суспільного розвитку. Історія є результатом складної взаємодії різних соціальних явищ і соціальних сил. Однак спосіб матеріального виробництва завжди є основою взаємодії всіх сторін суспільного життя і в кінцевому рахунку визначає характер суспільства та загальний напрямок історичного процесу.

Найважливішою категорією історичного матеріалізму є поняття суспільно-економічної формації - певного щабля у розвитку людського суспільства, який характеризується властивим тільки йому способом виробництва та зумовленими цим способом соціальними і політичними відносинами, юридичними нормами та установами, а також ідеологією. Ця концепція дозволяє виділити спільне, що існує в рядах різних країн на одному рівні історичного розвитку, застосовуючи тим самим неодноразові загальнонаукові стандарти в історичних дослідженнях та наближаючись до пізнання об'єктивних законів суспільства. Кожна соціально-економічна форма

є своєрідним "соціальним організмом", і її особливість головним чином визначається матеріально-виробничими відносинами, що складають основу форми. Формування фундаменту Якщо "економічні рамки" соціального організму, його фундаментом є надбудова (сукупність ідеологічних, політичних, моральних та правових, тобто вторинних відносин; пов'язані організації та установи - держава, суди, церкви) тощо .; різні почуття, емоції, думки, ідеї, теорії в сумі компонентів соціальної психології та ідеології). Фундамент та надбудова з достатньою визначеністю та повнотою характеризують особливість кожного шару та його якісну відмінність від інших верств [3, с. 84-85].

Марксизм виділяє наступні суспільно-економічні формації:

- первіснообщинна;
- рабовласницька;
- феодальна;
- капіталістична;
- комуністична.

Після того, як первісні комуни утворилися внаслідок розподілу праці та виникнення приватної власності, протистояли індивідуальні економічні інтереси, соціальна нерівність, суспільство стихійно розвивалося. Він вступив в період опозиції в історії. Люди прив'язуються до певних інструментів та різних видів все більш диференційованої діяльності поза їхньою волею і свідомістю, в силу сліпої необхідності розвитку виробництва. Такий поділ праці призводить до відчуження від людини всіх інших видів діяльності, крім порівняно вузької сфери її праці. Створювані людьми матеріальні та духовні цінності, а також самі суспільні відносини йдуть з-під їх контролю і починають панувати над ними [3, с. 87].

Всі громадські формації, після первіснообщинної (виключаючи майбутню комуністичну) засновані на експлуатації та антагонізмі класів. За Марксом, будь-яка історична боротьба в будь-якій ідеологічній області є

більш-менш ясне вираження боротьби суспільних класів. Джерелом боротьби класів є протиріччя інтересів класів.

Предметом вивчення марксистської політичної економії є історично суспільні способи виробництва, або системи виробничих відносин.

Методом марксистській політичній економії є діалектичний метод як відображення об'єктивної діалектики (загальних законів становлення, розвитку і загибелі) способу виробництва.

Джерелом марксистської політичної економії стала політична економія Адама Сміта і Давида Рікардо, зокрема, розвинена ними трудова теорія вартості.

Головним предметом дослідження Маркса і Енгельса в сфері політичної економії був капіталістичний спосіб виробництва (хоча в процесі його дослідження Маркс і Енгельс поклали початок також і політичній економії докапіталістичних способів виробництва).

Основною працею, що досліджує капіталістичний спосіб виробництва, є «Капітал» К. Маркса.

Вихідним пунктом у вивченні капіталістичних виробничих відносин у Маркса став аналіз товару, оскільки товар історично і логічно передуює капіталу, будучи його зародковою формою.

Товар - це продукт праці, вироблений для обміну. «Товар є, по-перше, річ, яка задовольняє будь-які потреби людини; по-друге, річ, яка обмінюється на іншу річ. Корисність речі визначається її споживною вартістю» [20, с. 15].

Як споживчі вартості товари різняться тільки якісно, так як задовольняють різні потреби людей, але не розрізняються кількісно, так як вони різнорідні і безпосередньо несумірні.

Вартість товару проявляється як мінова вартість, тобто як властивість товару обмінюватися на інші товари. «Мінова вартість є перш за все відношенням, пропорцією при обміні відомого числа споживчих вартостей одного виду на відоме число споживчих вартостей іншого виду. Щоденний досвід показує нам, що мільйони і мільярди таких обмінів прирівнюють

постійно всі і всякі, найрізноманітніші і незрівнянні один з одним, споживчі вартості одну до іншої. Що ж є спільного між цими різними речами, постійно прирівнюються один до одного в певній системі суспільних відносин? Спільне між ними те, що вони - продукти праці. Обмінюючи продукти, люди прирівнюють найрізноманітніші види праці» [20, с. 17].

Тому сутність вартості втілюється в продуктах соціальної роботи виробника. «Виробництво товарів є системою суспільних відносин, при якій окремі виробники виготовляють різноманітні продукти (суспільний поділ праці), і всі ці продукти прирівнюються один до одного при обміні. Отже, тим загальним, що є у всіх товарах, є не конкретна праця певної галузі виробництва, не праця одного виду, а абстрактна людська праця, людська праця взагалі. Вся робоча сила даного суспільства, представлена в сумі вартостей усіх товарів, є однією і тією ж людською робочою силою: мільярди фактів обміну доводять це. І, отже, кожен окремий товар представляється лише відомою часткою суспільно-необхідного робочого часу» [20, с. 61].

Суспільно-необхідна праця (робочий час) - це праця, що витрачаються на виготовлення будь-якого товару при суспільно нормальних (середніх) умовах виробництва, тобто при середньому рівні техніки, середній інтенсивності праці та кваліфікації працівників.

«Величина вартості визначається кількістю суспільно-необхідної праці або робочим часом, суспільно-необхідним для виробництва даного товару, даної споживчої вартості» [20, с. 62].

Закон товарного виробництва, який регулює обмін товарів відповідно до кількості витраченої на їх виробництво суспільно-необхідної праці, називається законом вартості .

Отже, двоїстий характер товару (споживча вартість і вартість) визначається двоїстим характером праці товаровиробників.

Споживча вартість товару - результат конкретної праці, тобто певної корисного праці, що створює річ, що задовольняє ту чи іншу потребу людини.

Особливості даного виду конкретної праці і визначають специфічну споживчу вартість його продукту.

Вартість же товару створюється абстрактною працею. Під абстрактною працею розуміється праця взагалі, праця в будь-якій формі як витрата людських сил; абстрактна праця - кількісна характеристика праці виробників різних товарів. Тому вона дозволяє прирівнювати один до одного товари, які є продуктами різних видів праці.

Абстрактна праця є суспільне, економічне явище, властиве лише товарному виробництву. У товарному господарстві товари, як результати витрати робочої сили безпосередніх товаровиробників, виконують особливу суспільну функцію - пов'язують виробників один з одним через ринок.

Лише шляхом обміну товарами на основі закону вартості можна публічно оцінити результати господарської діяльності окремих виробників. Тому економічні відносини між людьми при виробництві товарів, заснованих на приватній власності, неминуче перейдуть у форму взаємовідносин між речами. Існує так звана матеріалізація відносин трудового капіталу, товарний фетишизм і таємниче ставлення надприродних сил, породжених використанням продуктів як товарних форм, що покриває залежність виробників від ринку [3, с. 91].

Гроші - це особливий товар, в якому виражається вартість усіх інших товарів і який обмінюється на них (загальний еквівалент). Історично роль загального еквівалента закріпилася за благородними металами, які і стали грошима.

Вартість товару, виражена в грошах - це його ціна .

В умовах товарного виробництва ринкові ціни відхиляються від вартості в результаті конкурентної боротьби, під впливом попиту та пропозиції. Перевищення ринкової ціни над вартістю стимулює зростання пропозиції, а отже, - збільшення виробництва товарів. Відхилення ринкової ціни нижче вартості викликає скорочення виробництва товарів. В результаті ціни коливаються навколо вартості, що є «центром тяжіння» цін.

На певному етапі розвитку товарного виробництва гроші перетворюються на капітал. Формула для розрахунку обсягу торгівлі: T (товар) $\rightarrow D$ (валюта) $\rightarrow T$ (товар), тобто продаж одного товару, щоб придбати інший товар. Навпаки, загальною формулою капіталу є $D \rightarrow T \rightarrow D$, тобто купувати та продавати (вигідно). Маркс сказав, що додана вартість - це збільшення первісної вартості валюти, яка вводиться в обіг. Факт цього "зростання" грошей у капіталістичному обігу добре відомий. Саме такий "ріст" перетворює гроші на капітал і стає особливим, історично обумовленим, соціальним ставленням виробництва. [20, с. 63].

Отже, капітал - це вартість, яка приносить додану вартість. "Торгівля не може створювати додану вартість, оскільки вона знає лише обмін еквівалентами і не може бути отримана від підвищення цін, оскільки взаємні втрати та вигоди між покупцями та продавцями будуть збалансовані. Це явище масового, середнього та соціального характеру, а не щодо людей. Для того, щоб отримати додану вартість, "власники грошей повинні знайти такий товар на ринку, споживча вартість цього товару сама має вихідний атрибут як джерело вартості", процес споживання цього товару також є процесом вартості. Існують продукти. Це людська праця. Її споживання - це праця, а праця створює вартість. Власники грошей купують робочу силу відповідно до вартості праці. Вартість праці, як і вартість будь-якого іншого товару, є соціальною необхідністю для її. Визначається робочий час (тобто вартість утримання робітників та їх сімей). Після придбання робочої сили власник валюти має право її споживати, тобто змусити працювати цілий день, наприклад, 12 годин. У той же час робітники створюють продукт, який оплачує їх вміст за 6 годин («необхідний» робочий час), а протягом наступних 6 годин («додатковий» робочий час) вони створюють капіталістичну «надбудову» Невиплачена винагорода за продукції або доданої вартості. Тому з точки зору капіталу, що стосується виробничого процесу, необхідно розрізняти дві частини: основний капітал, що споживається на засоби виробництва (машини, інструменти, сировина тощо) -

чия вартість (негайно або частково) не змінюється на готовий продукт-і Змінний капітал, витрачений на працю. Вартість цього капіталу не залишиться незмінною, але збільшиться в процесі праці, створюючи додаткову вартість. Тому для вираження ступеня експлуатації праці капіталом додану вартість не можна порівнювати з усім капіталом, а лише зі змінним капіталом. Норма доданої вартості, як сказав Маркс, ця ставка, наприклад, у цьому прикладі становить $\frac{6}{6}$, що становить 100% [20, с. 64-65] .

Капітал виникає на такому рівні розвитку товарного виробництва, коли робоча сила стає товаром.

Історична передумова появи капіталу полягає в тому, що певна сума грошей була накопичена в руках осіб із загальновисокорозвиненим товарним виробництвом, а друга - існування "свободи" в подвійному розумінні. Робітники вільні від будь-якого утиску чи обмеження, вільні від будь-якого утиску чи обмеження, вільні від впливу землі та загальних засобів виробництва, невідомі робітники, робітники "пролетарі", не мають нічого, крім продажу робочої сили [20, с. 65] .

К. Маркс розкрив якісну відмінність між постійним та змінним капіталом, тобто тієї частиною спочатку авансованого капіталу, яка призначена для придбання засобів виробництва, і тією його частиною, яка використовується для покупки робочої сили. Він показав, що самі засоби виробництва не створюють нової вартості. В процесі виробництва їх вартість лише переноситься на новостворений продукт (товар) без всякого приросту. Нову вартість створює специфічний товар - робоча сила в процесі її споживання, тобто в результаті праці найманих робітників. Таким чином, вартість засобів виробництва (постійний капітал - c) залишається в процесі виробництва незмінною, а вартість робочої сили (змінний капітал - v) зростає на величину додаткової вартості (m). Якщо постійний капітал служить лише передумовою для створення додаткової вартості, то змінний капітал створює додаткову вартість. Розподіл капіталу на постійний і змінний вперше було дано К. Марксом. Він показує, що тільки наймана праця створює додаткову

вартість, яка безоплатно привласнюється капіталістом; джерелом капіталістичного прибутку і доходів всіх експлуататорських класів є неоплачена праця найманих робітників [9, с. 81].

Існує два основних способи збільшення доданої вартості: продовження робочих днів (абсолютна додана вартість) та скорочення необхідних робочих днів (відносна додана вартість) [20, с. 67].

У III томі «Капіталу» вирішено питання про утворення середньої норми прибутку на основі закону вартості.

Капіталіста не цікавить відмінність між постійним та змінним капіталом, так як для нього вони обидва є лише вкладенням грошей. Тому капіталіста цікавить головним чином норма прибутку - відношення додаткової вартості (прибутку) до всього вкладеного в підприємство капітал.

У різних галузях виробництва капітали можуть давати різні норми прибутку. Однак кожен капіталіст прагне отримати великий прибуток на весь вкладений капітал (незалежно від його будови). Тому при можливості вільного переходу капіталу з однієї галузі в іншу відбувається перетікання капіталу з галузі з меншою нормою прибутку в галузь з більшою нормою прибутку. У тих галузях, в які відбувається приплив капіталу, підвищується виробництво товарів і внаслідок конкуренції відбувається падіння цін, а отже, зниження норми прибутку; і навпаки, в галузях, з яких стався відтік капіталу, виробництво знижується, отже, ціни зростають і відбувається підйом норми прибутку. Таким чином, конкуренція між капіталами і вільний перехід їх з однієї галузі в іншу зводить норму прибутку до середньої.

У зв'язку з цим, хоча «сума вартостей всіх товарів даного суспільства збігається з сумою цін товарів», однак «в окремих підприємствах і окремих галузях виробництва товари, під впливом конкуренції, продаються не по їх цінами, а по цінами виробництва (або виробничим цінами), які дорівнюють витраченому капіталу плюс середній прибуток» [20, с. 67].

Таким чином, так як прибуток, одержуваний капіталістами окремої галузі, не дорівнює виробленої в цій галузі додатковій вартості, виявляється,

що капіталісти одних галузей привласнюють частину додаткової вартості, виробленої в інших галузях. Це означає, що клас капіталістів в цілому експлуатує клас робітників у цілому.

Підвищення продуктивності праці означає більш швидке зростання постійного капіталу порівняно із змінним. А так як додаткова вартість є функцією лише змінного капіталу, то зрозуміло, що норма прибутку (відношення додаткової вартості до всього капіталу, а не тільки до його змінної частини) має тенденцію до падіння [20, с. 68].

Внаслідок розвитку вільного ринку робочої сили та відсутності в робочого класу інших джерел виживання ніж продаж власної робочої сили, суспільство переходить в суспільно-економічну формацію під назвою капіталізм, яка заснована на приватній власності на засоби виробництва і експлуатації найманої праці капіталом.

Саме ліквідації капіталізму, та заміні його новою суспільно-економічною формацією – комунізмом, присвячений третя складова марксизму – науковий комунізм.

Як складова частина марксизму, науковий комунізм спирається на висновки двох інших його складових частин - марксистської філософії та політичної економії. Особливо велике значення для наукового комунізму мають теорія класової боротьби і теорія доданої вартості.

Неминучість перетворення від капіталістичного суспільства до соціалізму Маркс повністю і повністю виводить із законів економічного руху в сучасному суспільстві. Соціалізація тисяч видів праці стає все швидшою і швидшою - це головна матеріальна основа неминучого підйому соціалізму. Двигун інтелекту і моралі, матеріальним виконавцем цієї трансформації, є пролетаріат, культивований самим капіталізмом. Його антибуржуазна боротьба, що виявлялася в найрізноманітніших формах і дедалі більше і більше, неминуче переростала в політичну боротьбу за захоплення влади пролетаріатом ("диктатура пролетаріату"). Соціалізація виробництва неминуче призведе до передачі виробничих матеріалів у соціальну власність.

Різке підвищення продуктивності праці, скорочення робочих днів, заміна залишків, знищення дрібного, примітивного та розсіяного виробництва колективно покращеною робочою силою - ось прямі наслідки цієї трансформації [20, с. 69-70].

Марксизм вважає класову боротьбу рушійною силою розвитку суспільства, розділеного на антагоністичні класи. Будь-яка історична боротьба, незалежно від того, відбувається вона в політиці, релігії, філософії чи будь-якій іншій ідеологічній галузі, насправді є лише більш-менш чітким виразом соціальної класової боротьби, існування цих класів і водночас завдяки ступеню розвитку економічної ситуації, виробництва. Характер і спосіб різні, і настала їхня черга до конфлікту [31, с. 79].

Капіталізм спрощує та викриває класові суперечності шляхом порівняння двох основних класів - буржуазії та пролетаріату. Пролетаріат - це перший пригноблений клас, і його класова боротьба має справді міжнародний характер і всесвітній розмах.

Основними формами класової боротьби пролетаріату є економічна, політична та ідеологічна.

Економічна боротьба - це боротьба за професійні інтереси робітників (збільшення заробітної плати, скорочення робочого часу, поліпшення умов праці тощо).

Політична боротьба є вищою формою класової боротьби пролетаріату. Характеристиками цієї форми є, по-перше, це означає боротьбу за основні інтереси пролетаріату. По-друге, політична боротьба - це класова боротьба; це вже не боротьба робітників окремих підприємств проти своїх господарів, а боротьба всього пролетарського класу проти капіталістичного класу. По-третє, партія формується в політичній боротьбі і є вищою формою пролетарської класової організації. Найважливішим у політичній боротьбі пролетаріату є боротьба за утвердження та закріплення власної політичної влади.

Цієї мети неможливо досягти без ідеологічної класової боротьби. Первинне завдання класової боротьби - звільнити пролетаріат від впливу буржуазної ідеології. Ідеологічна боротьба має на меті представити пролетарським масам соціалістичну ідеологію, необхідну для перетворення стихійної класової боротьби у свідому боротьбу.

Перетворення з однієї форми в іншу здійснюється за допомогою соціальної революції, яка, незважаючи на різні форми, завжди є результатом і найвищим виразом класової боротьби.

Соціальна революція- це корінний переворот в житті суспільства, що означає повалення віджилого і затвердження нового, прогресивного ладу. Соціальна революція завершує процес еволюції, поступового дозрівання в надрах старого суспільства елементів або передумов нового суспільного ладу; вирішує суперечність між новими продуктивними силами і старими виробничими відносинами, ламає віджилі виробничі відносини та закріплює їх політичну надбудову, відкриває простір подальшому розвитку продуктивних сил. Старі виробничі відносини підтримуються їх носіями - пануючими класами, які охороняють віджилі порядки силою державної влади. Тому, щоб розчистити шлях суспільного розвитку, передові класи повинні повалити існуючий державний лад [12, с. 66].

Ленін визначив революційну ситуацію як сукупність об'єктивних і суб'єктивних умов, що складаються в суспільстві напередодні революції:

- «криза верхів», тобто неможливість для пануючих класів зберегти своє панування в незмінному вигляді, ситуація, коли «верхи» не можуть, а «низи» не хочуть жити по-старому;
- різке загострення вище звичайного потреб і пригнічень пригноблених класів;
- значне підвищення активності мас, їх готовність до самостійної революційної творчості [9, с.112].

Глибинна основа революційної ситуації - конфлікт між продуктивними силами та виробничими відносинами, але безпосередньо вона впливає з взаємин класів.

Час виникнення революційної ситуації, її форми і темпи розвитку залежать від всієї системи соціально-політичних відносин: від стану державної машини, міцності позицій панівного класу, від сили революційного класу, його зв'язків з іншими верствами населення, накопиченого їм політичного досвіду. Якщо прогресивні класи з тих чи інших причин не готові до активних і організованих дій, то в розвитку революційної ситуації настає спад, масове революційне збудження гасне, панівний клас вишукує кошти утримання влади в своїх руках [9, с. 113].

Соціалістична революція являє собою вищий тип соціальної революції і докорінно відрізняється від усіх революцій минулих епох, так як вона виробляє найбільш глибокі зміни в житті народів. Колишні революції лише замінювали одну форму експлуатації іншою; соціалістична революція ліквідує експлуаторські класи та викорінює всяку експлуатацію людини людиною.

Соціалістична революція починається при відсутності готових форм нового способу виробництва і тому носить творчий характер. Захоплення влади пролетаріатом - тільки початок революційних перетворень. Будівництво нового суспільства охоплює цілий історичний період докорінних соціальних перетворень, який Маркс визначив як особливий перехідний період від капіталізму до комунізму (до першої його фази, нині званої соціалізмом). Перехідний період - це якісний стрибок від капіталізму до комунізму [9, с. 114].

Знаряддям побудови нового суспільства в перехідний період в політичній сфері є диктатура пролетаріату .

Історично першою формою диктатури пролетаріату стала Паризька Комуна, яка збагатила марксизм цінним досвідом, що дозволив Марксу

зробити висновок про державну форму майбутнього соціалістичного суспільства.

Диктатура пролетаріату - державна влада пролетаріату, що встановлюється в результаті ліквідації капіталістичного ладу та руйнування буржуазної державної машини. Пролетаріат використовує свою владу для придушення опору експлуататорів, закріплення перемоги революції, запобігання спробам реставрації влади буржуазії, оборони від агресивних дій міжнародної реакції. Однак диктатура пролетаріату означає не тільки насильство і головним чином не насильство. Її основна функція - творча. Диктатура служить пролетаріату для завоювання на свій бік широких мас трудящих і залучення їх в соціалістичне будівництво, для революційних перетворень у всіх сферах життя: в економіці, культурі, побуті, для комуністичного виховання трудящих і побудови нового, безкласового суспільства [17, с. 183].

Підсумком перемоги соціалістичної революції є перехід до соціалізму, а потім до комунізму.

Комуністична суспільно-економічна формація в цілому (а отже, і соціалізм, як її нижча стадія) характеризується суспільною власністю на засоби виробництва, відсутністю товарно-грошових відносин і класів, плановим веденням господарства. Комунізм - це «союз вільних людей, що працюють загальними засобами виробництва і планомірно витрачають свої індивідуальні робочі сили як одну громадську робочу силу» [15, с. 88] .

Держава , як апарат насильства панівного класу, продовжуючи існувати в перехідний період, як диктатура пролетаріату, зі зникненням класів має відійти.

Перший виступ країни як представника всього суспільства - експропріація засобів виробництва на благо всього суспільства - це також її останній незалежний акт як нації. Втручання держави у зв'язки з громадськістю стане непотрібним і припиниться само собою. Управління

людьми буде замінено управління матеріалами та виробничим процесом. Країну не "скасують", вона помре [10, с. 72].

Однак нижча стадія комуністичної формації - соціалізм - ще тільки виходить з надр капіталістичного суспільства, і тому зберігає розподіл по праці.

Кожен окремий виробник отримує назад від суспільства за всіма відрахуваннями рівно стільки, скільки сам дає йому. Те, що він дав суспільству, складає його індивідуальний трудовий пай. Наприклад, громадський робочий день являє собою суму індивідуальних робочих годин; індивідуальний робочий час кожного окремого виробника - це доставлена їм частина суспільного робочого дня, його частка в ньому. Він отримав квитанцію від товариства про те, що він виконав певний обсяг робіт (за вирахуванням роботи, яку він виконував для державного фонду), а від квитанції він отримав стільки ж споживчих товарів з державного інвентарю, і ці споживчих товарів те саме, що і кількість праці. Був спожитий. Він давав соціальну працю в одній формі, а повертав її в іншій [16, с. 18].

На найвищому етапі комуністичного суспільства після того, як послух людей розподілу праці зник; одночасно зник протилежність між розумовою та ручною працею; коли праця вже не була просто засобом заробляти на життя, а стала першою потребою життя; лише з індивідом. Всебічний розвиток країни, розвиток продуктивності праці та повний потік різноманітних джерел соціального багатства може повністю подолати вузьке бачення буржуазного права, а суспільство може написати власний прапор: « Від кожного за його здібностями, кожному за його потребами!» [10, с. 82].

Підпорядкування людини поділу праці може зникнути лише при двох неодмінних умовах:

- коли засоби виробництва переходять з приватної у громадську власність і настає кінець стихійному розвитку суспільства;

- коли продуктивні сили досягнуть такого ступеня розвитку, що люди перестануть бути прикутими до строго певних знарядь праці і видів діяльності, перестануть бути безпосередніми агентами виробництва.

З цим пов'язані дві корінних зміни: по-перше, припиняється відокремлення людей у праці, праця в повній мірі стає безпосередньо суспільною; по-друге, праця набуває справді творчий характер, перетворюється в технологічне використання науки, коли суб'єкт виступає поруч з безпосереднім процесом виробництва, оволодіває, керує ним і контролює його. Це дві неодмінних умови досягнення справжньої свободи, всебічного розвитку і самоствердження людини як розумної істоти природи.

Марксистське розуміння людини виходить з того, що людина може бути вільною лише у вільному суспільстві, де вона не тільки є засобом здійснення суспільних цілей, але виступає перш за все як самоціль. Ідеал такого суспільства марксизм бачить в комуністичному суспільстві, так як тільки в ньому людина отримує кошти, що дають їй можливість повністю виявити свою індивідуальність.

Маркс вказував, що продуктивна праця має стати одночасно і самореалізацією суб'єкта. Зрозуміло, спеціалізація трудових процесів неминуче триватиме разом з розширенням впливу людей на природу. Наприклад, біолог завжди буде відрізнятися по об'єкту та роду діяльності від геолога. Однак обидва вони, як і всі інші члени суспільства, будуть займатися вільно обраною творчою працею. Всі люди будуть співпрацювати, доповнюючи один одного і виступаючи як суб'єкти, розумно керуючі силами природи і суспільства, тобто справжніми творцями [16, с. 61].

Скорочення робочого дня та величезне збільшення вільного часу дадуть можливість людям поряд з професійною творчою працею постійно займатися улюбленими видами діяльності: мистецтвом, наукою, спортом і т.д. Так повністю буде подолана однобічність, що викликається розподілом праці, забезпечено всебічний і вільний розвиток усіх людей.

РОЗДІЛ III. КРИТИКА ПОЛІТИЧНОЇ ТЕОРІЇ МАРКСИЗМУ

Марксизм намагається створити універсальну, універсальну світоглядну систему, саме тому академічні кола часто її ігнорують. Основна праця Маркса - "Das Kapital" - це масштабна економічна робота. Однак називати Маркса економістом у звичайному розумінні надзвичайно вузько.

Якби "Капітал" Маркса був просто нудним академічним дослідженням про додану вартість, норму прибутку тощо, це ніколи не мало б такого впливу. Категорії, якими користується Маркс, зазвичай багаторівневі. Наприклад, теорія доданої вартості безпосередньо пов'язана з концепцією відчуження Маркса, і вона має економічне, соціальне та філософське значення. Кризами капіталістичного способу виробництва є також кризи людської культури, цивілізації, ідеологічних форм та правлячих технологій, які є унікальними для цього класового суспільства. [4, с. 161].

Водночас також невірно розглядати марксизм як ідеологічний напрям, який підпорядковується, спотворюється (і, отже, применшується) апріорним ідеологічним ставленням або "безглуздою доктриною". Ще більш дивно, що Маркс та Енгельс віднесли ідеологію до ідеології, бо загальновідомо, що вони самі критикували ідеологію як "помилкову свідомість", "прекрасне відображення людського існування в людському мозку". Еммануель Валлерстайн помітив це в чотирьох основних ідеях Маркса, він писав: «Маркс був матеріалістом. Він вважав, що ідеї не приходять з нізвідки і не є просто продуктом роздумів інтелектуалів. Наші ідеї, наші науки відображають соціальну реальність нашого життя, говорив він, і в цьому сенсі всі наші ідеї є похідними від конкретного ідеологічного клімату. Багато хто із задоволенням зазначили, що ця логіка повинна бути застосовна і до самого Маркса, і до робітничого класу, який Маркс помістив в спеціальну категорію, так як вважав його універсальним класом. Зрозуміло, ця критика правомірна, але вона лише розширює ту область, до якої застосовні аргументи Маркса» [7].

У той же час ідеологія Маркса є не тільки характеристикою його критиків, але і характеристикою багатьох теоретиків марксизму в минулому (принаймні, пригадайте відому догму про науковий, художній та філософський партизанізм, що панувала в Радянському Союзі під час Сталінський період). Описуючи догматичну «логіку» радянського марксизму, виведену від теоретиків Другого Інтернаціоналу, відомий британський історик Теодор Шанін писав: «Марксизм розуміється як наука, яка веде до надії. Соціальний процес походить від певних припущень. Більше того, це означає, що правильна теорія підтверджується політичною перемогою, і навпаки. Ті, хто зазнав поразки, як випливає з назви, допустили аналітичні помилки або зрадили. Поняття науки (розуміється у сенсі позитивізму) також передбачає її надзвичайну надійність, тоді як будь-яка інша точка зору за визначенням трансформується в забобони, утопію, злу волю чи руйнування. Еммануель Валлерстайн сперечається з цим твердженням, він вважає, що можна говорити про "двох Маркса". Перший з них - "Виступає за те, що існує безліч соціальних реалій, кожна з яких має особливу структуру, розташовану в незалежному світі, що визначається способом її виробництва. Його завдання - точно розкрити ці методи у своїй ідеології. Як це працює обкладинка ". Другий Маркс "(православний марксизм з кінця ХІХ століття до початку ХХ століття) «приймав універсалізм, оскільки дотримувався ідеї невблаганності історичного прогресу з її лінійною антропологією» [7].

Також невірно відносити марксизм до історичної філософії чи політичної філософії, хоча, безсумнівно, об'єктом марксистської теорії є спочатку історія, і політичне «пророцтво» Маркса не можна розглядати як науковця з ним. Знаменита стаття Маркса про Фейєрбаха: "Дотепер філософи пояснювали світ по-різному, але головне - змінити світ". Це протиставляє марксизм традиційним науковим концепціям. Наука - це діяльність людини. Незалежна, ізольована та автономна сфера, мета полягає в ефективному вивченні та поясненні навколишнього світу. Історики, економісти, соціологи та філософи можуть запозичити всі аспекти марксизму, але визнання

марксизму в цілому також означає прийняття добре відомих політичних практик. [30].

Видатний марксистський теоретик Карл Корш у своїй відомій праці «Марксизм і філософія» писав: «Марксизм Маркса і Енгельса на всьому протязі їх життя залишається цілісною всеосяжною теорією соціальної революції. Зміна полягає тільки в тому, що в більш пізній фазі різні складові частини цього цілого: економіка, політика, ідеологія та суспільна практика ще більш відокремлюються. Ми могли б сказати словами Маркса, що пуповина, яка природно зв'язувала їх, порвалася. Але у Маркса і Енгельса ніколи в результаті цього розриву на місце цілого не виступає безліч самостійних елементів; вони лише створили інше, науково більш строго витримане і всюди обґрунтоване, як на фундаменті, на критиці політичної економії, об'єднання окремих складових частин системи. Таким чином, система марксизму у самих її творців ніколи не розпадається на ряд окремих наук разом з-зовні пов'язаними із ними практичними застосуваннями їх результатів. Якщо, наприклад, дослідники Маркса, а також і деякі марксистки в пізніший час вважали можливим розрізняти в «Капіталі» історичну частину всього матеріалу від теоретико-економічної, то цим одним рухом вони вже довели, що взагалі анічогісінько не зрозуміли в дійсному способі марсової критики політичної економії» [7].

Можливо, можна сказати, що марксизм - це філософія практики, яка не розділяє думки і дії, а є діалектично уніфікованою. Тому доктрину Маркса не можна віднести до однієї з існуючих наукових дисциплін. Маркс - немає жодного (або не тільки) філософа, економіста, історика, публіциста, теоретика політики та основоположника марксистської ідеології. Певним чином, він універсальний мислитель.

Разом з тим, марксизм часто розглядається як утопія. На нашу думку він являє собою певне поєднання наукового вчення, ідеології та утопії.

Основний стереотип (до речі, безпосередньо від самого Маркса) полягає в тому, що ідеологія - це свого роду «фальшива» свідомість, яка

спотворює існуючі соціальні відносини і відіграє захисну та консервативну роль у цих відносинах у своєму публічному дискурсі. Навпаки, утопія має певний революційний потенціал, оскільки вона виступає як уявна структура через незадоволення існуючими соціальними відносинами та бажання їх змінити. Однак, оскільки утопія не ґрунтується на науковому аналізі соціальної реальності, це лише фантазія "хорошого життя", без уточнення можливості її реалізації та засобів реалізації утопічного плану. [28, с. 82].

Проте, варто відмітити той факт, що як і будь-яка ідеологія так і будь-яка утопія базується уже на певній наявній системі знань та ідей. Висновок, зроблений з цієї панідеології, полягає в тому, що різниця між утопією та ідеологією не є якісною, а структурною, що, у свою чергу, призводить до наступної позиції: "Кожна утопія є ідеологією, але не кожна ідеологія є утопією". Утопія є певний тип ідеології, система взаємозалежних передумов, і її існування є необхідним і достатнім критерієм, щоб мислитель належав до категорії утопій. Існування такої позиції та загальна утопічна скорбота приміщень Маркса дає нам не тільки підставу думати, що він є утопією, але й підставу думати, що марксизм - це зріла, повна та найдосконаліша форма соціальної утопії, яка її визначає Життєздатність і відтворюваність протягом півтора століть. Саме аналіз марксизму з точки зору марксизму, що належить до утопічної свідомості, дозволяє нам зрозуміти структуру самої утопічної свідомості, звільнити її від спалаху історичних мрій і перетворити в сферу конкретних практичних соціальних проєктів. Тому будь-який завершений утопічний план (особливо марксизм-ленінізм) базується на такій базовій теоретичній системі:

- 1) Передумовою майбутнього кінця історичного часу та метою історії є її майбутнє завершення. Згідно з цією передумовою, "історію" слід розуміти як перебування в недосконалому і болісному світі, що є результатом трагічного розриву з попереднім станом "небесного щастя". Ідеалом Маркса є повернення до цього "загубленого раю", де

еквівалентом раю є повне задоволення потреб, незалежно від характеру та соціального статусу роботи, яку виконують члени суспільства. Маркс описав цю ідеальну соціальну державу в одній з найбільш часто цитованих праць "Критика готичної програми", в якій він написав: «На вищій фазі комуністичного суспільства, після того як зникне поневолююче людину підкорення її поділу праці, коли зникне разом з цим протилежність розумової і фізичної праці; коли праця перестане бути тільки засобом для життя, а стане сама першою потребою життя; коли разом з всебічним розвитком індивідів виростуть і продуктивні сили і всі джерела суспільного багатства поллються повним потоком, тільки тоді можна буде подолати вузький горизонт буржуазного права, і суспільство зможе написати на своєму прапорі: Кожний по здібностям, кожному по потребах!» [7];

- 2) Ставлення до перетворення світу, практика має перевагу над теоретичними знаннями, а філософія зводиться до інструменту "революційного перетворення світу". Як писав Маркс у тезах Фейєрбаха, філософи просто інтерпретують світ по-різному, але головне - змінити його;
- 3) Поняття "досконалої організації" в суспільстві є не лише інструментом радикальних змін, а й кінцевою метою змін. Ця передумова передбачена в концепції "диктатури пролетаріату", тобто форми правління, при якій пролетаріат представляє свої класові інтереси як "загальні інтереси". За визначенням, він позбавляє інших класів, класів та соціальних верств їх права. Представляти свої інтереси через закон та демократичні технології. Класові інтереси пролетаріату, як спільного знаменника, який універсальність накладає на соціальну єдність, ведуть суспільство через насильство і відзначаються евфемізмом "диктатури" [7];

- 4) Принцип ідеології та припущення про існування керівного органу, який концентрує в своїх руках ідеологічну та інституційну владу. Цей параграф насправді є продовженням попереднього пункту, але він наголошує не на технічних аспектах соціальної трансформації, а на ідеологічних аспектах.;
- 5) Утопічна філософія та антропологія. Люди є об'єктами «зовнішніх маніпуляцій». Без якоїсь "людської філософії", про природу людини, про те, що робить "людину людиною", тоді вся система взаємозалежних передумов, яка дозволяє нам описувати соціально-політичні проекти як утопії, неможливо уявити. Слід зазначити, що в цьому параграфі, незважаючи на різні типи утопічних проектів та утопічну творчість, суть цих ідей не змінилася, тобто вона відновлюється до початкового позиціонування людей як об'єкта зовнішнього впливу, або, як ми зараз говоримо, маніпулюйте. Що стосується Просвітницької Утопії, то вона безпосередньо пов'язана з марксистською епохою з точки зору часу, і її основу можна резюмувати наступним чином: «Людина як суб'єкт є ілюзія» [7].

Головне ж звинувачення на адресу Маркса зводиться до його прихильності комуністичної ідеї, яка нібито всю його критику капіталізму перетворює в чисто утопічне явище. Комунізм, - безсумнівно, утопія для тих, хто бачить в капіталізмі заключну фазу історії, а в лібералізмі - взагалі "кінець історії". Відносна утопічність комунізму в свідомості людей, що живуть справжнім, що не служить, однак, доказом його абсолютної утопічності. Але і його відносна утопічність може бути поставлена під сумнів, як тільки ми спробуємо зрозуміти, що саме Маркс називав комунізмом [7].

У Маркса, як вважає Арон, неясно, який вид діяльності, праці відповідає цьому ідеалу. Описані Марксом «загальна праця» і «вільний час» - це реалії не майбутнього, а вже сучасного суспільства, які є підставою людської цілісності. Цілісна людина, або "вільна індивідуальність" для

Маркса - не відвернений філософський ідеал, а об'єктивна реальність, шукати яку слід не в економічній і політичній, а культурній реальності [2, с. 40].

Досить усвідомити собі, що Маркс ніколи не ставив перед собою завдання намалювати картину ідеального суспільства, в якому люди, нарешті, звільняться від історії. Комунізм - не мета історії, а сама історія в її вільному розвитку, глибинному змісті і значенні, в її власному бутті.

Практика реалізації ідеологічних основ марксизму носить двоякий характер. З однієї сторони, революційні зміни, впровадження ідеології щодо суспільної праці та диктатури пролетаріату стали могутнім поштовхом науково-технічного процесу, розвитку нових видів діяльності і т.д., разом з тим, неправильне, корисливе тлумачення та застосування положень марксизму-ленінізму призвело до встановлення диктаторського режиму, примусової колективізації, влиття в робочі маси утопічних ідей, без жодних науково-обґрунтованих підвалин.

Разом з тим, практика застосування положень марксизму різко відрізняється в рамках політичної думи СРСР та комуністичних країн західної Європи. Саме тому, розглянемо критику положень марксизму саме з точки зору теоретичних положень.

Деякі демократичні соціалісти і соціал-демократи відкидають ідею про те, що суспільства можуть досягти соціалізму тільки через класовий конфлікт та пролетарську революцію. Багато анархістів відкидають необхідність переходу до фази перехідного стану. Деякі мислителі відкинули основи марксистської теорії, такі як історичний матеріалізм та трудову теорію вартості, і продовжили критикувати капіталізм та захищати соціалізм, використовуючи інші аргументи.

Деякі сучасні прихильники марксизму вважають багато аспектів марксистської думки життєздатними, але вони стверджують, що корпус неповний або трохи застарів щодо певних аспектів економічної, політичної або соціальної теорії. Тому вони можуть комбінувати деякі марксистські

концепції з ідеями інших теоретиків, таких як Макс Вебер - Франкфуртська школа є одним із прикладів такого підходу [5].

Історичний матеріалізм залишається однією з інтелектуальних основ марксизму. Він передбачає, що технічний прогрес в способах виробництва неминуче веде до змін в суспільних виробничих відносинах. Ця економічна «основа» суспільства підтримує, відбивається і впливає на ідеологічну «надбудову», яка охоплює культуру, релігію, політику і всі інші аспекти суспільної свідомості людства. Таким чином, він шукає причини розвитку та змін в історії людства в економічних, технологічних і, в більш широкому сенсі, матеріальних факторах, а також в зіткненнях матеріальних інтересів між племенами, соціальними класами та націями. Закон, політика, мистецтво, література, мораль і релігія розуміються Марксом як надбудова як відображення економічної основи суспільства. Багато критиків стверджували, що це надмірне спрощення природи суспільства, вплив ідей, культури та інших аспектів того, що Маркс називав надбудовою, так само важливо, як і економічна основа для розвитку суспільства, якщо не більше [8, с. 184].

На думку критиків, це створює ще одну проблему для марксизму. Якщо надбудова також впливає на основу, тоді немає необхідності в постійних твердженнях Маркса про те, що історія суспільства - це історія економічного класового конфлікту. Тоді це стає класичною суперечкою про курку і яйце щодо того, що йде першим: підстава або надбудова.

Теорія історії Маркса розглядалася як варіант історичного детермінізму, пов'язаний з його опорою на діалектичний матеріалізм як на ендогенний механізм соціальних змін. Маркс писав: «На певній стадії розвитку матеріальні продуктивні сили суспільства вступають в конфлікт з існуючими виробничими відносинами, в рамках яких вони діяли досі. Потім починається епоха соціальної революції. Зміни в економічній основі рано чи пізно призводять до перетворення всієї величезної надбудови». Проте, багато критиків стверджують, що слова Маркса не слід розуміти так, що все, що коли-небудь відбувалося, є питанням класової боротьби. Це, скоріше, означає,

що класова боротьба є найбільш фундаментальною для історії людства, проте не варто відкидати інших факторів, які мали вплив на розвиток суспільства [16, с. 43].

Різні критики стверджували, що комуністична держава за самою своєю природою підривала б права своїх громадян через насильницькі революції та диктатуру пролетаріату, його колективістський характер, опору на «маси», а не окремих осіб, історичний детермінізм та централізовану планову економіку.

Економіст-неокласик М. Фрідман стверджував, що при соціалізмі відсутність вільної ринкової економіки неминуче призведе до авторитарного політичного режиму. Точку зору Фрідмана поділяв і Ф. Хайек, який також вважав, що капіталізм є передумовою свободи процвітання в національній державі.

Анархісти також стверджували, що централізований комунізм неминуче призведе до примусу та державного панування. М. Бакунін вважав, що марксистські режими призведуть до «деспотичного контролю над населенням з боку нової і зовсім не численної аристократії». Бакунін стверджував, що навіть якби ця нова аристократія виникла з лав пролетаріату, отримана традиційним шляхом влада докорінно змінить її погляди на суспільство і, таким чином, змусить дивитися зверхньо на прості робочі маси [18, с. 39].

Марксистську економіку критикували за низкою причин. Деякі критики вказують на марксистський аналіз капіталізму, в той час як інші стверджують, що економічна система, запропонована марксизмом, непрацездатна. Є також сумніви в тому, що норма прибутку при капіталізмі буде мати тенденцію до падіння, як передбачав Маркс.

Трудова теорія вартості є одним з найбільш часто критикованих положень марксизму. Австрійська школа стверджує, що ця фундаментальна теорія класичної економіки є помилковою. Британський економіст А. Маршал критикуючи положення трудової теорії вартості Маркса, говорив: «Невірно,

що прядіння пряжі на фабриці є виключно продуктом праці робітників. Це продукт їх праці разом з працею роботодавця і підлеглих йому менеджерів, а також задіяного капіталу». Маршалл вказує на те, що капіталіст жертвує грошима, які він міг би використовувати зараз, для інвестицій в бізнес, який в кінцевому підсумку дає роботу. За цією логікою капіталіст сприяє роботі та продуктивності фабрики, тому що відкладає отримання винагороди за рахунок інвестицій. Вивівши закон попиту і пропозиції, Маршалл ще більше критикує марксистську теорію вартості. Згідно Маршаллу, ціна або вартість визначається не тільки пропозицією, але і попитом споживача. Праця вносить свій внесок у вартість, але також впливають бажання та потреби споживачів. Перехід від праці як джерела всіх цінностей до суб'єктивних індивідуальних оцінок, що визначають всю цінність товару, підриває економічні висновки Маркса і деякі з його соціальних теорій [29, с. 87].

Ш. Біхлер і Д. Ніцан стверджують, що більшість досліджень, метою яких є показати емпіричні докази трудової теорії вартості, часто допускають методологічні помилки, порівняння загальної вартості праці із загальною вартістю декількох секторів економіки призводить до сильної загальної кореляції. Біхлер і Ніцан також стверджують, що через складність кількісного визначення способу вимірювання абстрактного праці марксистки змушені були робити припущення [17, с. 64].

Проблема економічного розрахунку - це критика соціалістичної економіки або, точніше, централізованої соціалістичної планової економіки. Вперше вона була запропонована економістом австрійської школи Ф. Хайеком. Згадана проблема полягає в тому, як раціонально розподіляти ресурси в економіці. Рішення вільного ринку - це механізм ціноутворення, при якому люди індивідуально мають можливість вирішувати, як розподіляти товар, виходячи зі своєї готовності віддати за нього гроші. Ціна передає вбудовану інформацію про достаток ресурсів, а також їх бажаності, що, в свою чергу, дозволяє вносити корективи на основі індивідуальних узгоджених рішень, які запобігають дефіциту і надлишках. Хайек

стверджував, що це єдино можливе рішення, і без інформації, що надається ринковими цінами, соціалізму не вистачає методу раціонального розподілу ресурсів. На практиці соціалістичні держави, такі як Радянський Союз, використовували математичні методи для визначення і встановлення цін зі змішаними результатами [4, с. 23].

Деякі критики соціалізму стверджують, що поділ доходів запропонований марксистською теорією знижує індивідуальні стимули до роботи, і тому доходи повинні бути максимально індивідуалізовані. Критики соціалізму стверджували, що в будь-якому суспільстві, де всі мають рівне багатство, не може бути матеріального стимулу до роботи, тому що людина не отримує винагороди за добре виконану роботу. Вони також стверджують, що стимули підвищують продуктивність для всіх людей і що втрата цих ефектів призведе до стагнації.

Критики стверджують, що Маркс зробив висновки, які насправді не впливають з його теоретичних передумов. Після виправлення цих помилок висновок Маркса про те, що сукупна ціна і прибуток визначаються сукупною вартістю та додатковою вартістю і рівні їм, більш не вірний. Цей результат ставить під сумнів його теорію про те, що експлуатація робітників є єдиним джерелом прибутку.

Марксизм піддавався критиці як такий, що не має реального відношення до сучасних справ та є неактуальним, багато економістів відкидали його основні принципи та припущення. Д. Кейнс назвав «Капітал» застарілим підручником, який не тільки помилковий з наукової точки зору, але і не представляє інтересу або застосування в сучасному світі. За словами Д. Стиглера, незначна меншість сучасних економістів працюють в марксистській традиції, і їхні праці практично не впливають на професійну роботу більшості економістів в великих англійських університетах [26, с. 128].

Опитування американських професорів, проведених в 2011 році на національному рівні, показав, що 3% з них ідентифікують себе як марксист.

Частка в сфері гуманітарних наук зростає до 5%, а серед соціологів - близько 18% [26, с. 128].

Аргументи проти теорії марксизму часто засновані на епістемологічних міркуваннях. Зокрема, різні критики стверджували, що у Маркса або його прихильників є хибний підхід до епістемології, закони діалектики, що лежать в основі марксизму, від початку хибні: одні є трюїзмами без певного марксистського змісту, інші - філософськими догмами, які не можна довести науковими засобами, а треті - просто «дурницею». Деякі марксистські закони розпливчасті і можуть інтерпретуватися по-різному, але ці інтерпретації також зазвичай потрапляють в одну з вищезгаданих категорій недоліків.

Багато відомих учених, таких як К. Поппер, Роберт С. Аллен і Ф. Фукуяма, стверджують, що багато передбачень Маркса не виправдалися. Маркс передбачив, що заробітна плата буде знижуватися і що капіталістичні економіки будуть страждати від економічних криз, що призведе до остаточного повалення капіталістичної системи. Соціалістична революція спочатку відбудеться в найбільш розвинених капіталістичних країнах, і як тільки буде встановлена колективна власність, зникнуть всі джерела класових конфліктів. Всупереч прогнозів Маркса комуністичні революції відбулися в нерозвинених регіонах Латинської Америки і Азії [8, с. 165].

Найслабшим ланкою марксизму та більшовицької ідеології є теорія диктатури пролетаріату. У маніфесті вказувалося, що комуністи не мають інших інтересів, крім інтересів пролетаріату. Але це можливо лише в умовах парламентської демократії, що конкурує з іншими партіями. У реальній ситуації в Радянському Союзі (за однопартійної політичної системи) не існує ефективного механізму, що забезпечує сумісність робітничого класу з інтересами передової частини Комуністичної партії. При встановленні нової системи їх функції різні: партія - керівник, робочий клас - підлеглі. Різні функції призвели до різного ставлення до націоналізації (державної) власності на засоби виробництва. Тому їх інтереси, цілі та можливості ніяк не можуть збігатися. На думку Маркса та Енгельса, національна економічна

організація, заснована на вільному об'єднанні виробників, не відбулася. Більшовицька партія відкинула надзвичайно важливе для неї під час революції гасло "Робітнича фабрика і фабрика". Диктатура пролетаріату змінилася на диктатуру партії [4, с. 164].

Взаємовідносини між лідерами партії та пересічними членами партії та відносини між партією та державою не склалися. Після приходу до влади більшовиків у процесі формування нової системи їм довелося встановити нову соціально-політичну структуру та нову систему відносин. Партія дотримується принципу демократичного централізму, який насправді є жорстким самодержавним режимом. Національна система влади - комітет знаходиться під абсолютним контролем партії. Така політична система стала основою комуністичного тоталітарного режиму. Його ахілесова п'ята є монополією комуністичної партії. Це остаточно знищило режим.

Коротше, слід зазначити, що дискусія про істинність та брехливість певних положень Маркса та його послідовників має важливе ідеологічне та практичне значення. Оскільки сучасні «ліві» в Україні характеризуються своїм світоглядом та психологією, що залежать від правлячих наслідків понад 70 років комуністичної ідеології та тоталітаризму. Ця ідеологія базується на багатьох ідеях марксизму, розроблених і застосованих Леніним, Сталіним та іншими марксистами. [4, с. 165].

Відзначаючи найбільш фундаментальні вади марксистсько-ленінської ідеології, слід зазначити, що основні її положення ґрунтуються на справжніх суперечностях капіталістичної системи. Трансформація соціальної та політичної системи країни в пострадянські часи показує, що в міру усунення деяких старих проблем у них виникають нові проблеми.

ВИСНОВКИ

Виконавши завдання, які стояли перед початком написання дипломної роботи, можна зробити наступні висновки.

Марксизм набув неймовірно широкого поширення завдяки, по-перше, його цілісності - він охоплював філософські, соціальні та економічні проблеми; по-друге, спроби науково обґрунтувати соціальну рівність і можливість побудови більш досконалого суспільства, в якому втілюються ідеї свободи і справедливості.

Формування марксизму - це весь процес історичного розвитку, що створює необхідні передумови для такої великої події. Вони виявляють диверсифікацію та зрілість під впливом різнорідних факторів. Важливими є історичні умови, невіддільні від розпаду феодальної системи та утвердження капіталізму. Не менш важливу роль відіграли соціально-економічні та наукові передумови.

Критичні дослідження соціальних наслідків промислових потрясінь мають велике значення для формування марксизму. Економічна криза періодично потрясає капіталістичну економіку і спричиняє масове безробіття. Тому критика соціальних наслідків розвитку капіталізму стала важливим завданням марксизму.

Формування пролетаріату стало соціальною основою для виникнення марксизму. Марксизм сформувався як пролетарський напрям у філософії, соціології, політичній економії та історичних дослідженнях. Формування пролетаріату має тісний і прямий зв'язок із походженням марксизму.

Науковці виділяють три основних якісних етапи розвитку марксизму. Весь марксизм як наукова ідеологія поділяється на три великі частини, в яких розкрито його ідеї. Перша частина – марксистська філософія, яка вбирає в себе діалектичний матеріалізм та матеріалістичне розуміння історії; друга частина – політична економія, яка розкриває поняття товару і вартості,

трудової теорії вартості, грошей, капіталу, додаткової вартості, середньої норми прибутку та ціни виробництва та ін.; третя частина – науковий комунізм(науковий соціалізм), який розкриває зміст класової боротьби, соціалістичної революції та перехід до комуністичного суспільства, поняття соціалізму та комунізму.

Найважливішим відкриттям Маркса вважається матеріалістичне розуміння історії, згідно з яким існують об'єктивні (тобто матеріальні), незалежні від свідомості і волі людей закони історії, суспільного життя, ці закони неодмінні та об'єктивні як закони фізики або біології, люди не можуть скасувати їх дію, а можуть лише їх пізнати і врахувати в своїй практиці, тому, на думку його прихильників, марксизм, який відкрив ці закони, так само точний і навчений, як природні науки.

Іншим фундаментальним положенням марксистської філософії є економічний центризм, який стверджує, що наміри та цілі людей обумовлені в кінцевому рахунку об'єктивними матеріальними чинниками їх суспільного життя, тобто місцем в системі поділу праці, ставленням до власності тощо, іншими словами, суспільна свідомість людей є відображенням їхнього суспільного буття.

Спираючись на ідеологію прогресу, Маркс створює вчення про суспільно-економічні формації як поступальні стадії розвитку будь-якого суспільства. Двигуном цього руху, джерелом суспільних змін виступає класова боротьба: в кожному суспільстві є два основні класи - заможний і незаможний - антагонізм, протиріччя між якими виступає джерелом розвитку суспільства. Апогеєм класової боротьби стає соціальна революція.

Захопивши владу, пролетаріат організовує народ на будівництво суспільства нового типу - комунізму, першою фазою якого є соціалізм. Комунізм - це п'ята, найпрогресивніша (і з точки зору економіки, і з точки зору моралі) суспільно-економічна формація.

Марксизм намагається створити універсальну, універсальну світоглядну систему, саме тому академічні кола часто її ігнорують. Сьогодні економічне

співтовариство досі сперечається щодо марксизму. Доктрину Маркса не можна звести до однієї з існуючих наукових дисциплін. Маркс не (або не просто) філософ, економіст, історик, публіцист, політичний теоретик і засновник марксистської ідеології. Певним чином, він універсальний мислитель. Разом з тим, марксизм часто розглядається як утопія, адже має багато утопічних основ. На нашу думку він являє собою певне поєднання наукового вчення, ідеології та утопії.

Практика реалізації ідеологічних основ марксизму носить двоякий характер. З однієї сторони, революційні зміни, впровадження ідеології щодо суспільної праці та диктатури пролетаріату стали могутнім поштовхом науково-технічного процесу, розвитку нових видів діяльності і т.д., разом з тим, неправильне, корисливе тлумачення та застосування положень марксизму-ленінізму призвело до встановлення диктаторського режиму, примусової колективізації, влиття в робочі маси утопічних ідей, без жодних науково-обґрунтованих підвалин. Разом з тим, практика застосування положень марксизму різко відрізняється в рамках політичної думи СРСР та комуністичних країн західної Європи.

Критика марксизму виходить з різних політичних ідеологій та академічних дисциплін. Вона включає в себе загальну критику відсутності внутрішньої послідовності, критику, що стосується історичного матеріалізму та історичного детермінізму, необхідність придушення індивідуальних прав, проблеми із реалізацією комунізму та економічні проблеми, такі як спотворення або відсутність цінкових сигналів та зниження стимулів. Крім того, часто виявляються емпіричні і епістемологічні проблеми.

Постійний інтерес європейської критичної інтелігенції до Маркса показує, що, незважаючи на теоретичні помилки та загальний історичний провал марксизму як цілого історичного проекту, загалом його спадщина розглядається як живий попит на живі ідеї. Поки не існують капіталістичні методи виробництва, економічна та соціальна нерівність, соціальна

несправедливість, ідеологія та соціальна міфологія як різновид "помилкової свідомості".

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абульханова К. А. Концепция Карла Маркса в сознании и практике российского общества XX века. *Проблемы педагогики и психологии*. 2019. №4. С. 192 – 211.
2. Арон Р. Введение в философию истории / Р. Арон. Избранное : введение в философию истории; пер. с фр. – М. : ПЕР СЭ; СПб.: Университетская книга, 2000. – 543 с.
3. Багатурия Г. А. Экономическое наследие Карла Маркса: История, информативная методология / Г. А. Багатурия, С. В. Выгодский. - М. : Мысль, 1976. - 325 с.
4. Баранівський В. Вчення Карла Маркса на наслідки спроб його реалізації. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 161-166.
5. Бойченко М. З Марксом: за Маркса та проти Маркса. URL: <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/download/330/320/>
6. Геращенко Т.Г. Практикум з історії філософії. Навчальний посібник — Суми: Університетська книга, 2019. — с. 321.
7. Дашутін Г. Марксизм: критика чи утопія? URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59661/19-Dashutin.pdf?sequence=1>
8. Дяченко Е. А. и др. Актуальность учения марксизма в современном мире. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2018. № 7 (417). С. 184-191.
9. Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть: Зб. матеріалів Всеукр. Круглого столу ; 25 квітня 2018 року. – К.: КНЕУ, 2018. – 232 с.
10. Енгельс Ф. Анти-Дюринг. Твори: у 50 т. – К.: Держполітвидав УРСР, 1958–1985. – Т. 20 / Фрідріх Енгельс. – 1959. – С. 7–323.

11. Єрмоленко В.А. Теорія Карла Маркса в контексті ХХІ ст. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2012. № 2. С. 62-65.
12. Іваницкий В.П. Неомарксизм и становление государственности в странах Западной Европы. – М. : Дельта, 2009. – 643 с.
13. Історія економічних учень: Підручник: у 2 ч. – Ч. 2 / За ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2006. – 575 с.
14. К. Маркс. К критике политической экономии. Предисловие. К. Маркс, Ф. Энгельс, Собр. соч., изд. 2, т. 13, с. 298.
15. К. Маркс. Капитал. Критика политической экономии. Том первый. К. Маркс, Ф. Энгельс, Собр. соч., изд. 2, т. 23, с. 88.
16. К. Маркс. Критика Готской программы. К. Маркс, Ф. Энгельс, Собр. соч., изд. 2, т. 19, с. 181.
17. Кучеренко О. О. С. Булгаков про релігію прогресу К. Маркса. *Культура України*. 2010. № 31. С. 63 - 69.
18. Кушарець Т. М. До питання про релевантність марксизму в сучасному ідеологічному дискурсі. *Політикус*. 2019. № 3. С. 37-43.
19. Ленин В. И.. Великий почин. ПСС, изд. 5, т. 39, с. 623. URL: <http://uaio.ru/vil/39.htm>
20. Ленин В. И.. Карл Маркс. ПСС, изд. 5, т. 26, с. 590. URL: <http://www.uaio.ru/vil/26.htm>
21. Мнацаканьянц Т.С. Марксизм: от философии до идеологии. URL: <https://pgu.ru/upload/iblock/5d9/Eksport-stranits-CH-12.pdf>
22. Новиков Д. В. Марксизм как методология изучения политики. *Грамота*. 2012. № 4. С. 145-149.
23. Новічкова О. С. Марксизм Маркса у сприйнятті Реймона Арона. *Наукові записки*. 2019. № 95. С. 33-36.
24. Пальк О. Австро-марксизм у контексті європейських соціалістичних доктрин. *Наукові записки*. 2012. № 54. С. 397-412.
25. Пилипенко Г. М. Еволюція марксизму в ХХ ст. Гуманістичний радикалізм Е. Фромма. *Economics Bulletin*. 2018. №2. С. 16-24.

26. Рокмор, Т. Маркс после марксизма: Философия Карла Маркса / Т. Рокмор. — М. : Канон+ : РООИ Реабилитация, 2011. - 399 с.
27. Ставцева И. О. Марксизм без ленинизма: теория К.Маркса и будущее культуры. *Вопросы философии*. 2018. № 12. С. 234–241.
28. Сталин И. О диалектическом и историческом материализме. *Вопросы ленинизма*. М., 1947. С. 535–563.
29. Хандрулин Н. Коммунизм – историческая утопия. *Зеркало недели*. 2003. № 35. С. 82-87.
30. Энгельс Ф. Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии. К. Маркс, Ф. Энгельс, *Собр. соч.*, изд. 2, т. 21, с. 302.
31. Энгельс Ф. Предисловие к третьему немецкому изданию работы К. Маркса «Восемнадцатое брюмера Луи Бонапарта». К. Маркс, Ф. Энгельс, *Собр. соч.*, изд. 2, т. 21, с. 259.
32. Georges Labica. Le marxisme entre science et utopie, dans *Mots / Les langages du politiques*. Juin 1993. № 35. P. 19-37.